

Türk Medeni Kanununa Göre Vakıf Müessesesi ve 903 Sayılı Kanundan Sonraki Durum

Av. Burhan GÜNGÖR

Toplum hayatında kamu hizmeti anlamı ve alanı günden güne genişlemekte ve bu hizmetlerin mali yükü gittikçe artmaktadır. Bugün devlet, belediyeler, köyler ve diğer kamu kuruluşları tarafından yürütülen (veya gerçeğe daha uygun bir söyleyişle, dar imkânlarla ve binbir güçlüklerle yürütülmek istenilen) çeşitli kamu görevleri, bilindiği üzere, dün Osmanlı İmparatorluğunda "müessesatı" diye anılan Vakıflar tarafından görülmekte idi. Onüç asırlık bir ömrü olan "vakıf" müessesesi, özellikle Tanzimat'tan önceki dönemde büyük bir gelişme kaydetmiş, amme hizmetleri hep "vakıf"lar sayesinde karşılanmıştır. Bu hizmetler eğitim, bayındırlık, sosyal yardım ve sağlık gibi çeşitli alanlarda kendini göstermiştir. Gerçekten İstanbul Üniversitesi'nin başlangıcı saydığımız Fatih Külliyesi de bütün kuruluşu ve gelirleri yönünden bir selatin vakfidir. Bundan başka camiler, medreseler ve mektepler, imarethaneler, yoksul evleri, misafirhaneler, köprüler, hastahaneler, hamamlar, mezarlıklar, su tesisleri, çeşmeler, sebiller, yollar gibi çeşitli eserler-padişahlar da dahil olmak üzere. az veya çok varlıklı kişiler tarafından vakıf olarak halka ve hizmete arz edilmiştir.

A.) Değerli hocamız merhum Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami ONAR Beyefendinin "**İdare Hukukunun Umumi Esasları**" adlı kıymetli eserlerinde dile getirdikleri gibi "Osmanlı İmparatorluğunda devlet fonksiyonlarından sırf siyasî mahiyette olan ve otoriteye ihtiyaç gösterenler hükümet eli ile ve bunun dışında kalan geniş bir saha tutan amme hizmetleri de vakıflar vasıtasıyla görülmüştür. Binaenaleyh idare ve amme hizmetleri tarihimize paralel bir ilerleme ve gerileme seyri takip etmiştir. Bu mühim

vakıfa maalesef aydınlarımızın gözüne çarpmamıştır ve çarpmamaktadır. Bu müesseseyi, idare ve medeniyet tarihimizdeki fonksiyon ve rolü bakımından tetkik ve islah etmek icabeder. Sosyal müesseselerin gerçek mahiyetlerine nüfuz etmeden ve müesseseleri fonksiyonları bakımından tetkik ve mukayese cylemeden sathî görüşle ve daha ziyade yabancıların telkinleriyle hüküm verenler koca Osmanlı İmparatorluğunda sadece siyasi bir faaliyetin cereyan ettiğini ve bir amme hizmeti fonksiyonu olmadığını zannederler. Osmanlı İmparatorluğu'nun "renaissance" devrine kadar diğer devletlerden çok ileri olduğu ve amme hizmeti mevhumu Avrupa'da idrak edilmeden bizde mükemmel bir surette karşılandığı muhakkaktır. Fakat maateessüf bunun taşlarla tecessüm etmiş maddi eserlerini bile kemirecek derecede kondi varlığımıza karşı bir lâkaydi ve hattâ düşmanlık gibi bir felakete uğramış bulunuyoruz."

Sayın Ord. Prof. Dr. S.S. Onar'ın yukarıdaki sözlerinde büyük bir milli heyecanla belirttiği gerçekler her vatanperver Türkü duygulandıracak niteliktedir. Gerçekten yüzyıllardanberi memleketin çeşitli ihtiyaçlarına cevap vermiş, göz kamaştıran âbidelerle Türk medeniyetinin ilerilik derecesini ve sanat alanındaki eşsiz eserlerini dost ve düşmana kabul ettirmiş olan yurdumuzdaki vakıf usulünün başka ülkelerde benzerini bulmak güçtür.

Vakıf müessesesinin yukarıda işaret ettiğimiz özellikleri dışında sosyal açıdan, bugün çok daha iyi anlaşılabileceğimiz başka bir yönü de vardır. Merhum hocamız, değerli hukuk bilgini Ord. Prof. Ebul'ula Mardin bir raporunda bu ciheti şöyle belirtiyor.

"İçtimai sınıflar arasındaki 'imtizaçsızlığın dünya medeniyetini sarsacak bir hal alabilmesi

ihhtimaline karşı İslâm âleminin son senelerde bulunduğu büyük telaş ve endişeyi en aza alır ve bizdeki vakıf usulünün içtimal sınıflar arasında zenginlik, fakirlik dolayısıyla açılan derin uçurumu doldurarak, kin, haset hislerini sevgi, minnettarlık, şükran duygularına tahvil eyleyen tarafları düşünülürse ecdadımızın milli mefahiri teşkil eden ve bulunduğumuz yerlerde bize beka hakkı bahşeyleyen eserlerinin ve âbidelerinin sebeplerine ve sınırlarına daha iyi nüfuz edilmiş olur.”

Vakıf, İslâm hukukuna dayanan bir müessesese olduğu için Medeni Kanunun yürürlüğe girmesi ve “tesis” ismi altında “vakıflar” konusunu da düzenlenmesi, devam edegelen vakıfların tâbi olduğu hukukî esasların değışmesi sonucunu doğuracak nitelikte idi. Çünkü Medeni Kanundaki “tesis” müessesesinin İsveçre’deki “tesis” lerden pek farklı olan bizim eski vakıfların işleyişine ve uyuşmazlıklarına cevap vermesi mümkün değildi. Nitekim Kanun koyucu bu hususu gözönünde tutarak sadece Medeni Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra kurulacak “tesis” lerin Medeni Kanun hükümlerine tâbi olacağını belirtti.

Sosyal açıdan büyük önem taşıyan ve bugünkü anlamda bir kamu hizmeti kuruluşu olan dünkü vakıf müessesesi 864 sayılı Kanunun 8. maddesi gereğince Medeni Hukukun düzenlediği “tesis”ler ve “Alle Vakıfları”nın yanında günümüzde de varlığını devam ettirmiş, fakat Medeni kanunun 73. ve onu takip eden maddelerinde yer alan “tesis” müessesesi aradan geçen kırk yıl içinde fazla ilgi görmemiş ve işlememiştir. Şüphesiz Medeni Kanunun kabulünden bu yana insanlarımızın hayırseverlik duygularını birdenbire kaybettiklerini yalnız kendilerini düşünen kişiler kesildiklerini ve bu sebeble hayır müesseselerinin kuruluşunda bir duraklama olduğunu düşünmek mümkün değildir. Dün vakıflar tarafından görülen âmme hizmetleri bugün çoğunlukla devletin ve belediyelerin aslı ve mecburi görevleri arasında yer almıştır. Ayrıca bugünün devleti düne nazaran daha fazla sosyal bir çehre kazanmıştır. Diğer taraftan Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Verem ve Mücadele Cemiyeti gibi bir takım kamu yararına çalışan derneklerin gelişmesi ve bağışları toplayarak gereken kimselere aktarması bugünün toplumunda ve bugünün düzeni içinde dünkü problemlerin başka yollarla ve usullerle çözümlendiği şeklinde yorumlanabilir ki, bu görüşte gerçek payı vardır. Bununla beraber bugünün hızla gelişen toplum hayatında da, özellikle memleketimizde devletin ve belediyelerin kendilerinden beklenen hizmetleri gereği gibi yapabildikleri söylenemez. Zaman zaman bazı resmî müesseselerin (genellikle hastanelerin) dernekler kurarak bağış topladıkları bu yolla devletin veya belediyenin dar imkânlarına birşeyler katmaya

ve daha iyi hizmet görmeye çalıştıkları bilinmektedir. “Okul-Alle Birliđi” diye anılan kuruluşların da devletin imkânlarına insanlarımızın ayrıca bir şeyler katmak lüzumunu duymalarından doğduğunu kabul etmek lâzımdır. O halde diğer âmme kuruluşlarının görevleri arasına girmesine getirilmemesi pek yerinde olur. Şu varlı geçen uzun yıllar zarfında Medeni Kanundaki “tesis” müessesesi işlememiş ve gelişmemiş ise bu konuda bir teşvikin ve yeni hükümlerin gerektiğini kabul etmek lazımdı. Gerçekten kanun koyucu bu görüşü benimsemiş ve Medeni kanunumuzun 73. ve ondan sonraki maddelerinde yazılı “tesis” ile alakalı hükümleri değıştiren, bazı madde ve fıkralar ekleyen, malî kolaylıklar getiren bir kanunu kabul etmiştir. Bu kanun 24 Temmuz 1967 tarihli Resmî Gazete’de yayınlanan 903 sayılı Kanundur.

903 sayılı Kanunun özelliklerinden biri “tesis” kelimesini mevzuatımızdan çıkarması ve yerine “vakıf” sözünü getirmesidir. Öyle anlaşılıyor ki vakıf mefumu vatandaşlarımızın ötedenberi bildiği ve anlamına aşına bulunduğu bir terim olduğu için tercih edilmiş ve “tesis” kelimesinin günlük hayatta çeşitli anlamlarda kullanılmasından doğan tereddütlere son vermek istenilmiştir.

Kanun değışikliğinde, Türk halkının vakıflar kurmak suretiyle sosyal dayanışmayı çoğaltmak yolunda teşviki amacının gözönünde tutulduğu, böylece toplumun ihtiyaçlarının bir kısmının da imkân sahibi olan ve bu imkânları Türk toplumu içinde kazanmış bulunan vatandaşlarımız tarafından karşılanmasına elverişli hukukî ortamın hazırlanmak istendiği anlaşılmalıdır.

Nitekim sözü edilen değışikliğe ait kanun teklifini yapan sayın Ahmet Aydın Bolak ve arkadaşları tekliflerinin gerekçesinde şöyle demişlerdi:

“Medeni Kanunumuzun bugüne değin vâkıf tatbikatı yıllarında en az tatbik yeri gören hükümler bölümlerinden birisi de tahsis bölümü olmuştur. Bu hali, Türk halkının yardımlaşma kabiliyet ve ohliyetinden yoksunluğu ile izah ecdadımıza, mazimize ve milli meziyetlerimize taan etmek olur. Bu nakdsenin nazari ve amelî plânda mevzuatımızın yetersizliği ile izah edildiğini tekrarı zâit buluruz.”

Sayın Aydın Bolak ve 27 arkadaşının teklifleri üzerine Medeni Kanunun 73 ve onu takip eden maddelerinde değışiklik yapılması son derece yerinde ve yararlı olmuştur. Bu beyanımızla ilgili olarak aşağıdaki hususları kaydetmek isteriz.

Medeni Kanunun kabulünden önce ülkemizde İslâm hukuku esaslarına göre kurulmuş vakıf sayısı 26.300 ü geçmişti. Oysa Medeni Kanunun

yürürlüğe girdiği 1926 yılından 903 sayılı kanunun kabul edildiği 1967 yılına kadar ancak 70 kadar vakıf kurulabilmiştir. Diğer faktörler yanında bunun özellikle hukuki nedenlerin bir sonucu olduğunu söylemek yerinde olur. Hemen ilâve edelim ki evvelce Vakıflar tarafından ifa edilen hizmetlerin daha sonra dernekler tarafından yerine getirildiği, o sebeple tesislerin sayısında bir artış ve gelişme görülmediği tarzında bir görüş ve yorum isabetli değildir. Nitekim 1967 ye kadar 41 yıl zarfında 70 vakıf kurulan ülkemizde 903 sayılı kanunla medenî kanunda yapılan değişiklikten sonra 1967-1977 yılları arasında 10 yıllık süre içinde 455 vakıf kurulmuş olması yukarıdaki görüş ve kanaatimizi doğrulamaktadır. 903 sayılı kanunun kabulünden sonra kurulan Vakıfların sayısı halen 805 e ulaşmıştır.

Medenî Kanunun hükümlerinde değişiklik yapan 903 sayılı kanun vakıf müessesesi açısından getirdiği imkânlardan, kabul ettiği kullardan, ilkelerden bazıları özet olarak şunlardır:

— Kamu yararına bağışlarda ve gelirlerinin yarısından fazlası kamu görevi niteliğindeki işlerin yapımına bırakılarak kurulacak vakıflarda mirasçuların mahfuz hisse miktarları 1/3 e kadar azaltılmıştır.

— Bir memleketin bütünü yahut gerçekleşmiş veya gerçekleşeceği anlaşılan her türlü geliri veya ekonomik değeri olan hakların vakfedilmeleri mümkün kılınmıştır.

— Vakıfların gerek tescili, gerekse gayelerinin veya idare organlarının değiştirilmesi hâkim hükmüne tâbi kılınmıştır.

— Teftiş makamı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü kabul edilmiştir.

— Anonim Şirketlerde çalışan kişilerin lehine yapılan vakıflara ait Ticaret Kanunu hükümleri mehz İsviçre Medenî Kanununda yapılan değişikliğe paralel olarak değiştirilmiştir.

Bakanlar Kurulu Kararıyla gelirlerinin en az yüzde seksenini kamu hizmeti mahiyetinde görevlerin yerine getirilmesine tahsis eden vakıflara, tahsis edilen miktar için vergi muafiyeti tanınabilmektedir.

— Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınmış vakıflara bir çok kanunlara eklenen fıkralarla çeşitli malî kolaylıklar sağlanmıştır.

— Vakıfların her takvim yılı başındaki malî durumu ilân edilecek ve siciline tescil olunacaktır. Bu yolla kanunun takip ve kontrolü da temin edilmektedir.

903 sayılı Kanun bütün vakıfları Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teftişine tâbi kılmıştır. Bu hüküm uyarınca 1967 yılından bu yana teftiş makamı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü vakıf senedi hükümlerinin yerine getirilip getiril-

mediğini, vakıf mallarının ve gelirlerinin gayeye uygun surette idare ve sarf edilip edilmediğini denetlemektedir.

Az önce değindiğimiz gibi 903 sayılı Kanunun getirdiği yeniliklerin ve değişikliklerin en önemlilerinden birisi de Medenî Kanundaki "Tesis" kelimesinin yerine "Vakıf" terimini ikame etmektir. Lûgat manasıyla "tesis" bilindiği üzere "bir şeyi kurmak" anlamını taşımaktadır. Halk dilinde bu terim sınaî, ticarî ve turistik kuruluşları anarken de kullanılmaktadır. Meselâ "Belediyenin Turistik Tesisleri" veya "Ambarlı'daki likid Petrol Gazı Dolu Tesisleri" denilmektedir. Bu itibarla "tesis" kelimesi "vakıf" teriminin yerini alamamış ve kastedilen mânâyı taşıyamamıştır. Bunu hep biliyoruz. Nitekim Prof. Dr. Bülent Köprülü 903 Sayılı Kanunun kabulünden önce bu konudaki görüşünü şöyle belirtmişti:

"Fikrimizce hukuk literatürümüzde, yeni bir terim olarak katılan "tesis" tabiri yerine gerek hukuk ve gerek halk dilinde çok taanmum etmiş ve herkesce malûm bulunan VAKIF kelimesinin ibkası daha şayanı arzu idi. Her ne kadar yeni hukukumuzun kabul eylediği bu müessesese ile eski vakıflar arasında bazı farklar mevcut ise de bu durum Medenî Kanundan önce ve bu kanundan sonra meydana gelmiş bulunan vakıflar diye yapılacak bir tefrik ile halledilebilirdi.

Millet Meclisi Geçici Komisyonunun raporunda da şu gerekçe yer almıştı :

"Vakıf kelimesi Türk halkının asırlar boyunca kullandığı, benimsediği, günlük lisanda yer almış, doktrinde hâla yerini muhafaza eden ve "tesis" kelimesine nazaran mevzuunu daha isabetli ifade eden bir kelimedir."

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu bu gerekçeyi ve bînetice "VAKIF" terimini benimsemiş ve Medenî Kanundaki "tesis" kelimesinin yerini 1967 den bu yana "Vakıf" sözü almıştır.

Ancak bazı müellifler eski hukuka göre kurulmuş olan Vakıfları, Medenî Kanun gereğince kurulmuş vakıflardan ayırdetmek için bir başka terim veya deyme yine ihtiyaç hasıl olacağı görüşünü dile getirmişler ve "Vakıf-Eski Vakıf" veya "Vakıf-Medenî Kanundan önceki Vakıf" şeklinde bir ayırım yapmanın gerektiğini savunmuşlardır.

Şimdi 903 Sayılı Kanun amacını ele almak istiyoruz:

Bilindiği üzere her kanun veya kanun değişikliğinin bir gayesi veya gayeleri vardır. 903 Sayılı Kanunun gerekçesine göre bu kanunla ilk ana gayenin gerçekleştirilmek istendiği görülmüyor. Bunlardan ilki vakıf müessesesini geliştirmek, güçlendirmek suretiyle kişilerin kamu hizmetlerine katkısını arttırmaktadır. Bu amacın tahakkuku açısından vakıfların kurulması, iş-

lemesi, vakıflara yapılacak bağış ve yardımlar yeni hükümlerle tanzim ve teşvik edilmiştir.

İkinci gaye ise Meclisin geçici komisyon raporunda sınaî ve iktisadî işletmelerin vakıf hâline gelmelerini sağlamak ve böylece miras hukuku esaslarına tâbi olarak bölünüp parçalanmalarını önlemek, şeklinde belirtilmiştir. Nitekim vakfın ticarî ve sınaî işletmeler içinde uygun bir hukukî müessesesi olarak görüldüğünü yurt dışındaki uygulamalar da göstermektedir. Bunlar arasında Almanya'daki Carl Zeiss Vakfı'nı, Vilkswagenwerk Vakfı'nın Robert Bosch Vakfı'nı, Amerika'daki Ford, Rockefeller, Carnegie Vakıflarını zikredebiliriz. Amerika ve Avrupa'daki bu nitelikteki önemli vakıfların üniversiteleri ve ilmi çalışmalarını destekleyen, tabii âfetlerde ve diğer insanî yardım alanlarında devreye giren katkıları son derece yararlı olmaktadır.

1967 den bu yana bizde de büyük ticarî ve sınaî kuruluşlar, Holding'ler bünyesinde bu nitelikte Vakıflar kurulagelmektedir. Bu vakıfların daha çok eğitim, sağlık ve san'at alanlarında yoğunlaşan hizmetleri zaman zaman yanında yer almakta ve kamuya duyurulmaktadır.

İfade etmeye çalıştığımız gibi 1926 yılına kadar Vakıf konusunda görülen duraklama, 903 Sayılı Kanunun getirdiği hukukî düzenlemeden sonra ortadan kalkmış ve vakıf kurma alanında bir canlılık belirmiştir. Gerçi 903 Sayılı Kanun vakıfların yalnız ve sadece kamuya yararlı bir hizmet ifa etmek üzere kurulabileceğini belirten bir kayıt ihtiva etmemektedir. Ancak 903 Sayılı Kanunda vakıfları kamu hizmetleri görmeye sevk ve teşvik eden hükümler yer almıştır. Özellikle Medenî Kanunun 453. maddesinde yapılan değişiklikle "kamu yararına yapılan hibelerde ve gelirlerinin yarısından fazlası kamu görevi niteliğindeki işlerin yapımına bırakılarak kurulacak vakıflarda bağış yapının ve vakfı kuranın mahfuz hisselli mirasçılarının hissesinin üçte bire indirilmiş olması amme hizmetine katkıyı artıran yeni ve ilgi çekici bir hükümdür. Ayrıca "Vakfın gelirinin yüzde yirmisi kendisine bırakılan mahfuz hisselli mirasçılar tenkis davası açamazlar" şeklindeki hüküm ise vakfedilen işletmenin, iktisadî varlığın parçalanmasını, dağılmasını önlemekte, böylece vakfın yaşamasını hayra hizmetin kesintisiz devamını sağlamaktadır.

Olay Şudur :

Medenî Kanunumuzun değişen 73. maddesine göre "bir memleketin bütünü veya gerçekleşmiş veya gerçekleşeceği anlaşılan her türlü geliri veya ekonomik değeri olan haklar vakfedilebilir".

Ancak bu vakfedilen hakların vakfı kurmakla güdülen amacın gerçekleşmesine yetecek oranda ve değerinde bulunması şarttır. Son yıllarda kurucu üyelerden toplanan küçük meb-

lağlardan oluşan önemsiz bir akdî varlık ile vakıf kurmak ve sonra çeşitli yollarla bağış sağlayarak vakfı geliştirmek, yaşatmak ve hizmetinden yararlandırmak gibi bir uygulamaya gildiğini görmekteyiz. Bu kabil durumlarda vakfın tescilli için başvurulmuş Asliye Hukuk Mahkemesince kurucuların koyduğu varlığın vakfın amacını gerçekleştirmeye yetmediği gerekçesiyle tescil talebi reddedilebilir. Nitekim bu yolda kararlar verilmektedir. Kaldı ki hatalı bir tescil vuku bulduğunda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kanunen bu karara karşı temyiz yoluna başvurma hakkı tanınmıştır. Bu hakkın kullanılması suretiyle de "Dernek" nitelikli vakıflar teşekkülü önlenemez. Bununla beraber bu noktadaki geniş görüşlülüğün "Vakıf" müessesesine önemli bir zarar vermediği, "hayra hizmet" "Kamu görevlerine katkı" fonksiyonlarının kısa bir süre sonra gerçekleştiğini uygulamada pek çok misallerle bilmekte ve görmekteyiz. 1967 yılında 201 kişinin koyduğu birer TL den oluşan 201.000.-TL ile kurulan bir vakıf gerek vaziyetnâmelerle mirasçı nasbı suretiyle, gerekse hayatta yapılan bağışlarla bugün milyarlarla ifade edilecek bir mal varlığına sahiptir ve büyük ölçüde hizmet gören çok ciddi bir kuruluştur. Hastaneler için kurulan vakıfların da aynı yolu izlediği görülmektedir. Bu itibarla kurulan bazı vakıfların dernek görünümü içinde ortaya çıkmaları hukuk açısından eleştirilebilirse de ülke yararları yönünden bu olaya sert tepki göstermenin yerinde olmayacağı söylenebilir.

Yargıtayın eski başkanlarından çok değerli hukuçu Ali Himmet Berki, 1950 yılında yayınlanan "Vakıflar" adlı eserine yazdığı önsöze şöyle başlamıştır; "Şu bir hakikattir ki vakıf müesseseleri insan zekasının düşünebildiği hukukî müesseselerin en yararlı ve faydelisidir." Bu cihetle Vakıf bugün olduğu gibi yarın da yaşatılacak bir hayır kaynağıdır. Gerçi vakıfla temin edilecek gaye, hayır cemiyetleri ve hükümetler tarafından da sağlanmak mümkündür. Ancak vakfın sebep bu sâiki yalnız amme menfaatinden ibaret değildir.

Fani olduğunu, ergeç bu dünyadan göçeceğini bilen her fert, nâmının ebediyete doğru yaşamasını ister ki insanda bu fitrî bir arzudur. Dünyada hayır ve rahmetle yâd olunarak ebedi saadete mazhariyet ister ve böylece beşikten mezara kadar ızdırapla dolu olan dünyada biraz huzur ve tesliyet bulur."

Üstadı rahmetle ve saygı ile anarken Fevziye Mektepleri Vakfı tarafından kurulan ve yaşatılan bu örnek eğitim kuruluşunu Işık Lisesi'nin çatısı altında benden bu konuşmayı yapmamı isteyen sayın İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğüne ve dinlemek lütfunda bulunan muhterem heyetinize teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.